LISÄSELVITYS
Professori Matti Tolvanen
Apulaisprofessori Tatu Hyttinen
1.11.2021

EDUSKUNNAN LAKIVALIOKUNNALLE

Asia: HE 7/2021 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta.

Kysymyksenasettelu

Olimme perjantaina 29.10.2021 kuultavana lakivaliokunnassa hallituksen esityksestä, jossa rangaistuksen koventamisperusteeksi ehdotetaan lisättäväksi rikoksen tekeminen uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta.

Kuulemistilaisuudessa meiltä pyydettiin lisäselvitystä seuraavaan kysymykseen:

– Olisiko lakivaliokunnan perusteltua pyytää perustuslakivaliokunnalta lausuntoa siitä, miten hallituksen esitystä on arvioitava perustuslain säännösten näkökulmasta?

Olemme lakivaliokunnan kuulemistilaisuudessa sekä sen jälkeen keskustelleet asiasta ja huomanneet, että näkemyksemme kysymykseen vastaamiseksi ovat yhtenevät. Niinpä katsoimme perustelluksi laatia asiasta yhteisen lisäselvityksen.

Lisäselvityksessä keskitymme arvioimaan ensisijaisesti sitä, onko ehdotettua rangaistuksen koventamisperustetta pidettävä siinä määrin symbolisena, että ehdotuksen hyväksyttävyyttä olisi perusteltua arvioida valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta. Tämän lisäksi arvioimme ehdotetun koventamisperusteen hyväksyttävyyttä rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvän epätäsmällisyyskiellon näkökulmasta.

Lausuntonamme esitämme kunnioittavasti seuraavan.

Symbolisen rikoslain kielto

Ehdotettu rikoslain muutos perustuu hallitusohjelmaan, jossa yhdeksi tavoitteeksi on asetettu puuttuminen erityyppiseen häirintään, uhkailuun ja maalittamiseen. Niinpä hallituksen esityksessä korostuu säännöksen soveltamisalana niin sanotut sananvapausrikokset,

kuten kunnianloukkaukset ja laittomat uhkaukset. Ehdotettu koventamisperuste voitaisiin luonnollisestikin ottaa huomioon rangaistuksen koventamisperusteena myös muun tyyppisten rikosten kohdalla. Esimerkiksi pahoinpitelystä tuomittua rangaistusta voitaisiin koventaa, jos teon vaikuttimena olisi ollut sukupuolittunut viha.

Hallituksen esitys on laadittu sukupuolineutraalisti, mutta esitys ohjaa tulkitsemaan, että ensisijaisena tavoitteena on pyrkimys puuttua yhteiskunnassa esiintyvään naisvihaan.

Ehdotuksen hyväksyttävyyttä arvioitaessa on ensinnäkin huomioitava, että valtiolla on perustuslakiin sekä kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin takautuva positiivinen toimintavelvollisuus toimia tavalla, joka edistää naisten asemaa, kuten naisten yhteiskunnallista osallistumisoikeutta sekä sitä, että naiset eivät joudu sukupuolensa vuoksi väkivallan kohteeksi (PL 22 §). Niinpä voidaan lähtökohtaisesti katsoa, että ehdotetulle koventamisperusteelle on olemassa hyväksyttävät syyt, vaikka ensisijaisesti yhteiskunnallisia asioita onkin syytä pyrkiä edistämään muulla tavoin kuin rikosoikeudellisesti (ultima ratio -periaate).

Hallituksen esityksen perustelujen nojalla jää jossakin määrin epäselväksi, mitä ehdotetulla rikoslain muutoksen tavoitellaan. Esityksessä muun muassa todetaan, että esityksen ensisijaisena päämääränä on ”– – ilmentää sukupuoleen kohdistuvan vihan moitittavuutta ja siten vaikuttaa myös asenteisiin.” (esityksen s. 15). Niinpä ehdotettua uutta koventamisperustetta puolletaan myös asennekasvatustarkoituksella. Rangaistuksen perimmäinen piirre on moitteen esittäminen ja tarkoituksellisen piinan tai haitan aiheuttaminen rikokseen syyllistyneelle.

Rikoslaki ja sen sisältämät kieltonormit sinänsä viestivät, mikä on yhteiskunnassa hyväksyttävää ja mikä ei. Perinteisesti on myös ajateltu, että rikoslailla on yhteiskuntamoraalia luova ja ylläpitävä tehtävä. Siltikin on suhtauduttava varauksellisesti siihen, että liberaalissa demokratiassa rikoslakia käytettäisiin ihmisten asenteiden muokkauksen välineenä.

Julkilausuttuina asennekasvatuspyrkimykset voivat synnyttää mielikuvan myös kielletystä symbolistisesta rikoslainkäytöstä. Niinpä on huomautettava, että rikoslain ensisijainen tehtävä on ennalta estää epätoivottavaa käyttäytymistä. Sen sijaan on suhtauduttava kriittisesti siihen, että rikoslakia alettaisiin käyttää kasvatuksellisessa ja opetuksellisessa tarkoituksessa.

Asian arvioinnissa on otettava huomioon perustuslakivaliokunnan käytäntö. Perustuslakivaliokunta on katsonut, ettei rikoslakia tule käyttää symbolistisessa tarkoituksessa (PeVL 5/2009 vp, s. 3; PeVL 29/2001 vp, s. 4). Perustuslakivaliokunnan käytännössä on lähdetty siitä, että mikäli ehdotetulla rikoslainuudistuksella alkaa olla ”lähinnä

symbolinen merkitys” (ks. PeVL 5/2009 vp, s. 3) ehdotuksen valtiosääntöoikeudelliseen hyväksyttävyyteen on suhtauduttava kriittisesti.

Näkemyksemme mukaan ehdotettua uutta koventamisperustetta ei ole perusteltua pitää puhtaasti symbolistisena rikoslainsäädännöllisenä hankkeena. Siltikin voisi olla perusteltua, että perustuslakivaliokunta arvioisi lainsäädäntöehdotuksen perustuslaillisia rajoja niin rikoslain symbolistisen käytön kiellon näkökulmasta kuin myös siitä näkökulmasta, kuinka perusteltua rikoslakia on käyttää asennekasvatustarkoituksessa.

Asian valtiosääntöoikeudellinen arviointi olisi perusteltua senkin vuoksi, että kysymyksessä on periaatteellisesti merkittävä rikoslainsäädännöllinen uudistushanke. Perinteisesti Suomessa on suhtauduttu kriittisesti siihen, että lainsäätäjä alkaa arvottaa tekojen vaikuttimien paheksuttavuutta. Käytännössä erityisen moitittaviksi onkin haluttu arvottaa vain rasistisesti motivoituneet ja suvaitsemattomuutta ilmentävät teot. Tämänkaltaisten koventamisperusteiden legitimiteetti perustuu osaltansa kansainvälisiin velvoitteisiin.

Jos ehdotettu sukupuolivaikutin lisätään rangaistusten koventamisperusteeksi, se johtaa pohtimaan, kuinka tulevaisuudessa pitäisi suhtautua vastaavan kaltaisiin pyrkimyksiin korostaa tietynlaisten tunteiden, motiivien ja tekojen vaikuttimien erityistä paheksuttavuutta. Tämänkaltainen kehityskulku voi johtaa myös siihen, että rikoslakia pyritään tulevaisuudessa käyttää symbolistisesti haluttaessa korostaa joidenkin tekojen vaikuttimien paheksuttavuutta (lapsiin kohdistuvan vihan paheksuttavuus, ikääntyneisiin ihmisiin kohdistuneen vihan paheksuttavuus, poliittisiin puolueisiin kohdistuvan vihan paheksuttavuus jne.).

<u>Ehdotettu koventamisperuste ja rikosoikeudellinen laillisuusperiaate</u>

Lakivaliokunnan kuulemistilaisuudessa nousi esille, onko ehdotettu koventamisperuste ongelmallinen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Käytännössä kysymys koski termin ”sukupuoli” merkityssisältöä sekä sitä, voiko kyseinen termi aiheuttaa tulkintavaikeuksia koventamisperustetta sovellettaessa.

Keskustelussa kiinnitettiin huomiota siihen, että (ehdotuksen voimaan tullessa) rikoslaissa ”sukupuoli” ymmärrettäisiin suppeammin kuin esimerkiksi tasa-arvolaissa (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, L 609/1986), jonka tarkoituksena on paitsi edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.

Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvä epätäsmällisyyskielto edellyttää, ettei lainsäätäjä säädä epätäsmällistä rikoslakia. Ensisijaisesti epätäsmällisyyskiellon

rikkomisen valvonta kuuluu perustuslakivaliokunnalle, jonka tehtävänä on valvoa, että säädettävä rikoslaki on riittävän täsmällistä.

Voidaan pitää selvänä, ettei käsitteen ”sukupuoli” merkityssisältö ole täysin yksiselitteinen tai vakiintunut. Myös oikeusjärjestyksen koherenssin ja rikoslain systemaattisen tulkinnan valossa olisi suotavaa, ettei rikoslain ja tasa-arvolain välille muodostuisi käsitteellistä epäyhtenäisyyttä.

Rikosoikeudellisesti arvoituna emme kuitenkaan pidä käsitteen ”sukupuoli” merkityssisältöä niin epämääräisenä, että sen käyttäminen (ehdotuksessa tarkoitetulla tavalla) rangaistuksen koventamisperusteena olisi vastoin epätäsmällisyyskieltoa. Rikoksen tekijälle olisi varmasti useimmissa tapauksissa selvää, mitä sukupuolta rikosteon kohde edustaa. Voimassa oleva rikoslaki sisältää jo nyt huomattavasti sukupuolta vaikeamminkin määriteltäviä ja epätäsmällisempiä käsitteitä, kuten ”maksukyvyttömyys” tai ”liikesalaisuus”.

Huomionarvoista on myös se, että rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan rangaistusta voidaan koventaa, jos rikos on tehty rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Kuten havaittavissa, koventamisperustelista sisältää avoimen ”muu rinnastettava seikka” -tyyppisen koventamisperusteen, mitä voidaan jo lähtökohtaisesti pitää ”sukupuolta” selkeästi epätäsmällisempänä koventamisperusteena. Siltikään edes avointa koventamisperustetta ei ole pidetty epätäsmällisyyskiellon vastaisena koventamisperusteena.

Sukupuolen typistäminen koskemaan naisia ja miehiä ei myöskään asettaisi ihmisiä eriarvoiseen asemaan sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvista syistä. Jos teon vaikuttimena on ollut esimerkiksi uhrin sukupuolinen ilmaisu, teko voi tulla ankarammin rangaistavaksi nimenomaan viharikokseen vertaantuvana tekona (esimerkiksi seksuaaliseen suuntautumiseen rinnastuvana seikkana).

Johtopäätökset

Käsityksemme mukaan lakivaliokunnalla olisi perusteet pyytää perustuslakivaliokunnalta lausuntoa ehdotetun koventamisperusteen valtiosääntöoikeudellisesta hyväksyttävyydestä. Hallituksen esityksessä korostettu pyrkimys korostaa sukupuoleen kohdistuvan vihan moitittavuutta sekä asennekasvatukselliset päämäärät (esityksen s. 15) viittaavat siihen, että ehdotus lähestyy symbolistista rikoslainsäädännöllistä hanketta.

Yleisesti ottaen voisi olla myös perusteltua arvioida, kuinka valtiosääntöoikeudellisesti pitäisi suhtautua kehityskulkuun, jossa muita kuin rasistiseksi tai syrjiviksi luokiteltavia motiiveja aletaan (asennekasvatustarkoituksessa) luokitella rangaistusten koventamisperusteeksi.

Sen sijaan rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvän epätäsmällisyyskiellon perusteella emme pidä ehdotettua koventamisperustetta ongelmallisena.

Helsingissä ja Joensuussa 1.11.2021

Tatu Hyttinen
Rikosoikeuden apulaisprofessori

Matti Tolvanen
Rikos- ja prosessioikeuden professori